

О.В. Малахова

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ СОЦІАЛІЗОВАНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ СТОСУНКІВ З ОДНОЛІТКАМИ

Залученість у дитячу групу - це подія в житті кожної дитини. Індивідуальний розвиток кожної дитини протікає яскравіше, активніше, якщо він упевнений, що його вислухають, що він знайде зацікавленого співрозмовника, що його приймуть, як на його думку таким, який він є. Саме в такій обстановці і народжується особиста культура, внутрішня самодисципліна, створюється ґрунт для саморозвинення, а значить умови для нормальної соціалізації дитини, а також базова умова для нормального навчально-виховного процесу в цілому.

Мета статті полягає у презентації авторської методики визначення рівнів соціалізованості молодших школярів у контексті відносин з однолітками.

Предметом дослідження є стосунки однолітків як чинник соціалізації дитини. Відтак, вбачається необхідним визначити місце і роль дитячих стосунків у процесі соціалізації дитини молодшого шкільного віку.

Сучасний зміст, форми взаємин однолітків у різних вікових межах істотно відрізняється від аналогічних двадцятирічної давнини, що зумовлюється багатьма внутрішніми та зовнішніми соціальними чинниками. Цей факт робить актуальним сучасне осмислення означеної проблеми, її методичну розробку з урахуванням сучасного змісту ровесництва в реальних ситуаціях життєдіяльності молодших школярів.

З метою узгодження певних залежностей між змістом, характером відносин дітей та умовами їх життєдіяльності, визначення особливостей спілкування ровесників було проведено широкий констатувальний зріз.

Щодо бази експерименту, зазначимо що експеримент проводився на базі початкових класів ряду загальноосвітніх шкіл № 41, 17, 4, 8 (м. Луганськ). Ці школи надали нам шанс вивчити проблему стосунків дітей молодшого шкільного віку в різних умовах, тому що зазначені школи мають багатий спектр виховних заходів, позашкільних освітніх програм (секцій, гуртків). Завдяки тому, що ці школи територіально розташовані в середині кварталу, ми змогли спостерігати за стосунками дітей-однолітків молодших класів не тільки які вчаться разом у класі, а також дітьми – сусідами. В експерименті взяли участь 204 дитини молодшого шкільного віку.

Ми розуміємо соціалізованість молодшого школяра - як інтегровану характеристику особистості, яка вказує на те, що дитина має адекватну самооцінку, вміє визначити своє реальне місце у взаєминах з однолітками, здатна об'єктивно оцінювати свої вчинки та вчинки товаришів; має знання та уявлення про норми "кодексу" відносин, готовність виконувати ці норми; має досвід

організації різних форм дитячої взаємодії, бажання включатися в сумісну діяльність, має добрий кругозір.

На підставі теоретичних досліджень та аналізу критеріїв, визначених у дослідженнях, присвячених проблемі соціалізації молодших школярів, нами було визначено такі критерії та показники соціалізованості дітей молодшого шкільного віку, які представлено в наступній таблиці.

З таблиці видно, що було визначено три критерії соціалізованості молодших школярів: позиційний, нормативний та змістовний.

За допомогою **позиційного** критерію вивчалось, яке місце кожна дитина визначає собі у дитячому співтоваристві. Оцінювання за позиційним критерієм відбувалося за такими показниками: адекватність самооцінки, вміння визначити своє реальне місце у взаєминах з однолітками, здатність об'єктивно оцінювати особисті вчинки та дії своїх товаришів. Таблиця відбиває також рівні сформованості соціальної компетентності, яку дитина проявляє у взаєминах з однолітками за кожним з критеріїв. Так, за позиційним критерієм, ці рівні здобули такі образні назви, які, на нашу думку, відбивали сутнісні особливості: "На зустріч взаєминам", тобто позитивну спрямованість дитини на побудову взаємин, які дитина ініціює сама; **включеність** – цей рівень характеризується відсутністю ініціативи й активності, прагненням підкоритися загальним обставинам; **відстороненість** – цей рівень свідчив про небажання дитини об'єднуватися з іншими дітьми, невміння будувати та підтримувати стосунки.

Обізнаність дитини щодо елементарних норм та правил "кодексу відносин", готовність використовувати ці знання на практиці визначався за **нормативним** критерієм соціалізованості. Показниками сформованості соціальної компетентності у стосунках з однолітками були такі: знання та уявлення про норми "кодексу" відносин (на рівні розуміння чи на рівні готовності пояснити зміст правила, норми), готовність виконувати ці норми в реальних стосунках. На підставі названих показників були визначені рівні соціалізованості дітей за нормативним критерієм, які теж мали умовну назву, що виявляла сутнісну характеристику кожного з рівнів: **усвідомлення – прийняття** – цей рівень можна визначити, як вищий, оскільки дитина не тільки виказувала обізнаність, а й реалізувала свої знання на практиці; **усвідомлення – неприйняття** - окремі діти, навіть обізнані з нормативними вимогами, не приймали їх серйозно, знання розходилися з вчинками; **не усвідомлення – неприйняття** – така позиція свідчила про небажання бути обізнаним, абсолютне ігнорування суспільних вимог.

Критерії та показники сформованості соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку в стосунках з однолітками

Критерії	Показники	Рівні
Позиційний	Адекватність самооцінки; Вміння визначити своє реальне місце у взаєминах з однолітками; Здатність об'єктивно оцінювати свої вчинки та дії своїх товаришів;	- "На зустріч взаєминам"; - Включеність; - Відстороненість
Нормативний ("Кодекс відносин")	Знання та уявлення про норми "кодексу" відносин (на рівні розуміння чи на рівні готовності пояснити зміст правила, норми); Готовність виконувати норми	- Усвідомлення – Прийняття; - Усвідомлення – неприйняття; - Не усвідомлення – неприйняття.

Змістовний	Наявність досвіду організації різних форм дитячої взаємодії; Бажання включатися у спільну діяльність; Світогляд	- Ініціатор; - Активний учасник; - Виконавець; - Ізгой
------------	---	---

Для того, щоб визначити реальне місце кожної дитини у дитячому співтоваристві, ми скористалися оцінкою за **змістовним** критерієм, показниками якого були: наявність досвіду організації різних форм дитячої взаємодії, бажання включатися в спільну діяльність та визначався кругозір дитини. Рівні сформованості соціальної компетентності, яку діти виявляли у стосунках з однолітками, дали змогу характеризувати соціальний стан дитини в дитячому співтоваристві – ініціатор, активний учасник, виконавець, ізгой.

На основі зазначених критеріїв та показників було визначено чотири загальних рівні соціалізованості молодших школярів: достатній, середній, нижче середнього, низький. Охарактеризуємо загальні рівні соціалізованості, соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку у контексті ровесницьких стосунків.

Діти з достатнім рівнем соціалізованості відзначалися наявністю адекватної самооцінки, чітко уявляли своє місце у взаєминах з однолітками, досить об'єктивно оцінювали свої дії та дії своїх товаришів, могли порівняти себе з іншими, усвідомлювали свої чесноти та вади; їхні вчинки були спрямовані на позитивні взаємини з однолітками. Окрім цього діти, яких віднесли до достатнього рівня соціалізованості, усвідомлювали норми та правила поведінки в соціумі, добре розуміли необхідність взаємодії та взаємодопомоги у спільній діяльності, виявляли готовність пояснити зміст правила чи норми та готовність їх виконувати. Такі діти мали досвід організації різних форм взаємодії, та бажали брати участь у спільній діяльності, вміли знаходити адекватні форми ефективного співробітництва, намагалися запобігти конфліктам і справедливо їх розв'язувати, виявляли широкий світогляд.

До середнього рівня соціалізованості належали діти, які мали не зовсім адекватну самооцінку, як правило, підвищену. Таким дітям, було складно визначити своє місце у стосунках з однолітками. Бажання оцінювати дії інших дітей не співпадало з умінням давати об'єктивну характеристику, неодмінно висока оцінка власних дій не завжди була адекватною реальній ситуації. Ці діти рідко самі ініціювали взаємодію, частіше вони приєднувалися до спільної діяльності однолітків, відрізнялися недостатньо повними та усвідомленими уявленнями про норми та правила поведінки з товаришами. У таких дітей виявлялися труднощі щодо чіткого пояснення сутності правил та норм відносин. Не зважаючи на бажання брати участь у спільній діяльності з ровесниками, вони не завжди керувалися "кодексом відносин". На цій підставі іноді траплялися конфліктні ситуації, які вони намагалися вирішувати самостійно.

До рівня нижче середнього - ми віднесли дітей, які мали не адекватну самооцінку, не вміли визначити своє місце у взаєминах з однолітками (спостерігалась їх відстороненість). У таких дітей виникали труднощі стосовно оцінки своїх учинків та вчинків товаришів. Вони брали участь у спільній діяльності з однолітками тільки в ролі виконавця, свої дії майже не ініціювали. Такі діти відрізнялися низьким рівнем уявленень про зміст правил та норм взаємодії, нездатністю адекватно застосовувати їх у практиці. Із зазначених причин цим дітям не завжди вдавалося запобігти конфліктам чи адекватно на них реагувати.

Низький рівень соціалізованості характеризувався неспроможністю оцінювати свої дії та дії товаришів, визначати своє місце серед однолітків. Такі діти відмовлялися брати участь у

спільній діяльності, пояснюючи, що інші діти їх не запрошували, або вони самі не бажають спілкуватись з іншими. Поведінка дітей, яких ми віднесли до низького рівня, відрізнялась агресивністю, конфліктністю, неадекватними емоційними реакціями, нездатністю знаходити вихід зі складної ситуації. До низького рівня ми віднесли також дітей, які трималися ізольовано, не відчували потреби у стосунках з однолітками, уникали взаємин через невміння налагодити стосунки з ними. "Він сам не хоче з нами грати, сидить собі і мовчить", - пояснювали про таких діти. Діти з низьким рівнем мали дуже поверхові уявлення про норми та правила поведінки в соціумі, не усвідомлювали необхідність керуватися ними у проявах власної поведінки.

У процесі діагностики на констатувальному етапі, рівень кожної дитини визначався за допомогою розроблених нами та стандартизованих методик.

Так, **рівень соціалізованості за позиційним критерієм** визначався завдяки спеціально дібраних методик, які допомогли нам з'ясувати, яке місце кожна дитина визначає собі у стосунках з однолітками.

Методика 1. Графічний тест "Я та мої товариші".

Мета: виявити вміння дитини визначити своє реальне місце у стосунках з однолітками.

Матеріал: схематичний малюнок групи дітей, протокольний лист

Інструкція до виконання: Експериментатор пропонував дитині поглянути на малюнок: "Поглянь на малюнок. Уяви, що це твої однокласники, твої товариші. Вкажи, де на цьому малюнку ти? Якщо тебе серед цих дітей нема, тоді намалюй себе там, де ти мав би бути".

Методичний коментар: Відповіді дітей фіксувались у протоколі. Позитивний результат зараховувався тоді, коли дитина "знаходила" себе серед однолітків на малюнку, негативні - коли дитина малювала себе за колом дітей чи відмовлялася виконати завдання. Експериментатор фіксував також емоційне ставлення до виконання завдання, час, за який дитина змогла визначитись.

Методика 2. Соціометричне дослідження "Похід".

Мета: з'ясувати рівень самооцінки дитини, вміння об'єктивно оцінити свої позитивні та негативні риси та дії, риси та дії своїх товаришів; виявити реальні групи, на які поділяються діти в класі, хто є лідером, чи є відчужені тощо.

Матеріали: протокольний бланк для кожного опитуваного.

Інструкція до виконання: дане опитування складається з двох частин.

I частина. Спочатку експериментатор пропонував дитині уявити, що в неї з'явилась можливість піти у похід з однокласниками. Потім дитині ставилися такі запитання:

1. Чи хотів би ти піти по справжньому в похід з однокласниками?
2. Як ти вважаєш, як би не всіх могли взяти в таку мандрівку, тебе б узяли?
3. Чому тебе б (не) взяли?
4. А кого ще б взяли і цей похід? Чому?

II частина. На даному етапі дитині ставилися такі запитання:

1. Як що б тобі самому дозволили обрати не більше трьох однокласників, з якими підеш у похід, кого б ти обрав? Чому?

2. З ким би ніколи не пішов, навіть на звичайну прогулянку? Чому?

Методичний коментар: Відповіді дітей заносилися у протокол. Також фіксувалося емоційне ставлення дитини до запропонованої експериментатором ситуації. У першій частині опитування кожна позитивна, об'єктивна відповідь оцінювалась в 1 бал. Максимально можлива сума балів дорівнювала 4.

Методика 3. Індивідуальна бесіда “Коло ровесників”.

Мета: визначити значення для дитини ровесницьких стосунків, яке місце, та яку роль собі визначає дитина у стосунках з однолітками.

Матеріал: протокольний бланк для кожного опитуваного

Інструкція до виконання: дослідник пропонує дитині відповідати на декілька нескладних запитань:

1. Чи багато в тебе друзів у школі?
2. Чи є в тебе товариші поза межами школи?
3. Подобається тобі з ними спілкуватися, грати в різні ігри?
4. Ти часто пропонуєш своїм друзям пограти в якусь гру?
5. Ти колись грав з друзями в гру, яку вигадав сам?
6. Тобі часто доводиться розподіляти ролі у грі?
7. Часто буває така ситуація, що ти не бажаєш грати з однокласниками, бо тобі не цікаво?
8. Чи були такі випадки, що тебе не захотіли брати до себе в гру? Чому?

Методичний коментар: у протоколі відзначали результати відповідей умовно розділивши питання на дві частини. Відповіді на першу частину питань (1-6 питань) оцінювались таким чином: позитивні відповіді – 1 бал, негативні – 0 балів; друга частина (7 та 8 питань) оцінювались навпаки: негативні – 1 бал, позитивні – 0 балів, що пояснюється змістом та формулюванням запитань. Максимальну кількість балів, яку могла отримати дитина – 8.

Другий напрямок дослідження був пов'язаний з оцінкою рівня соціальної компетентності за **нормативним критерієм**. Мета полягала у визначенні усвідомлення дітьми норм та правил спілкування та взаємодії, та готовності виконувати їх у реальному житті.

Методика 1. Обговорення літературного тексту “Кодекс відносин”

Мета: виявити рівень знання та усвідомлення дітьми елементарних норм та правил спілкування та взаємодії. З'ясувати рівень готовності використовувати на практиці ці норми та правила.

Матеріал: Літературний текст оповідання В. Сухомлинського “Як Павлик списав у Зіни задачу”, протокольний бланк.

Інструкція до виконання: Учитель пропонує дітям уважно послухати цікаве оповідання про їх ровесників В. Сухомлинського “Як Павлик у Зіни списав задачу”.

Після того як текст прочитаний, учитель пропонує проаналізувати оповідання: “Діти, цікаве оповідання? Чи правильно повів себе головний герой Цього оповідання? Хто зможе сказати, які помилки були припущені ним? Як треба було зробити? Які ще правила спілкування ви знаєте? Хто зможе пояснити зміст правила? тощо.

Методичний коментар: передусім, необхідно пояснити дітям, що оцінка “5” у даному випадку найвища. Експериментатор фіксував процес обговорення у бланк протоколу. Фіксація здійснюється за трьома напрямками:

- перелік зазначених дітьми норм та правил;
- вміння пояснити зміст норми чи правила;

- оцінка готовності дітей дотримуватись цих норм та правил.

Також, були зафіксовані дуже важливі показники такі, як:

- яка кількість дітей в процесі обговорення поводитись дуже пасивно;
- кількість дітей, які не змогли відповісти на запитання (назвати правило, чи пояснити зміст);
- пояснення змісту якого правила чи норми для дітей виявились найскладнішим.

Методика 2. Інтерв'ю “Значущі якості”

Мета: виявити якості, які молодші школярі цінують у своїх товаришів, а які вважають неприйнятними.

Матеріал: бланк протоколу на кожного опитуваного.

Інструкція до виконання: експериментатор ставить перше питання дитині: “Яким, на твою думку, повинен бути найкращий друг, яка головну якість він повинен мати?”, наступне – “Крім цієї, головної якості, які ще цінуєш?”, та останнє – “Яких якостей не повинно бути у кращого друга? Чому?”

Результати фіксуються у протоколі, в якому підготовлено перелік якостей у два стовпчики: 1) позитивні якості, 2) негативні якості. Процедура фіксування здійснювалася таким чином: навпроти якості, яку дитина визначила як головну ставимо цифру 1, навпроти другої якості за значимістю – 2 тощо.

Методичний коментар: у ситуаціях, коли дитині було важко відразу зорієнтуватись, експериментатор допомагав – наводив кілька варіантів.

Визначення рівня соціалізованості молодших школярів за змістовним критерієм було завданням третього етапу констатувального зрізу. Для цього ми використали спеціально розроблену нами методика – ділову гру. Зазначимо, що ця методика комплексна. Вона дозволила нам не тільки визначити рівень соціалізованості дітей за змістовним критерієм, а також доповнити отримані дані за іншими критеріями. Така методика дозволила спостерігати за поведінкою кожної дитини у реальній ситуації. Подамо її докладно.

Педагогічна провокація. Ділова гра “Покупки”

З боку вчителя організована гра була педагогічною провокацією, оскільки ставила дитину в умови вибору між особистими інтересами та об'єднанням зусиль для досягнення колективної мети.

Мета: визначити реальне місце кожної дитини у дитячому співтоваристві. Як поводить себе дитина у реальній складній ситуації, ситуації вибору.

Матеріал: протокольна таблиця для всього класу.

Інструкція до виконання: учитель пропонує дітям уявити, що кожен з них отримає у подарунок визначену (невеличку) суму грошей. Потім пропонує поглянути на список того, що можна придбати за різні суми грошей. Треба скласти список речей так, щоб зорієнтувати дітей на вибір: купити щось маленьке, непотрібне, незначне за свої гроші, чи об'єднати зусилля і придбати щось корисне, значуще.

Методичний коментар: гра записувалася на відео плівку. В результаті перегляду була заповнена протокольна таблиця в якій фіксувались:

1. включення дитини у гру;
2. ініціював чи підкорявся;
3. погодився на об'єднання зусиль чи ні;
4. використані механізми співпраці;
5. емоційне ставлення до спровокованої ситуації.

Подання аналізу результатів експериментального дослідження соціалізованості молодших школярів у контексті ровесницьких відносин знайде відображення в наступних публікаціях присвячених саме даній проблемі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абраменкова В.В.* Социальная психология детства: развитие отношений ребёнка в детской субкультуре. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2000. – 416 с.
 2. *Богинская Ю.В.* Социализация личности младших школьников в процессе игровой деятельности: Дис. канд. пед. наук: 13.00.05. – Ялта: Б. и., 2004.
 3. *Кон И.С.* Дружба. – 4-е изд., доп. – СПб.: Питер, 2005. – 330 с.
- Подано до редакції 11.01.06*

РЕЗЮМЕ

В статье представлена методика экспериментального исследования социализированности детей младшего школьного возраста в контексте ровеснических отношений.

SUMMARY

The author presents some methods of experimental investigation of young pupils' social activity in the context of mate relationship.
